

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ В.Н. КАРАЗІНА

МІХНО НАДІЯ КОСТЯНТИНІВНА

УДК 316.334.56

**МІСТО ЯК КУЛЬТУРНИЙ ТЕКСТ:
ОСОБЛИВОСТІ СЕМАНТИКИ ТА СИНТАГМАТИКИ МІСЬКОГО
ПРОСТОРУ**

22.00.01 – теорія та історія соціології

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора соціологічних наук

Харків – 2020

Дисертацією є монографія.

Роботу виконано в Харківському національному університеті імені В. Н. Каразіна, Міністерство освіти і науки України.

Науковий консультант: доктор соціологічних наук, професор, академік НАН України, член-кор. НАПНУ
БАКІРОВ Віль Савбанович,
Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, м. Харків, ректор.

Офіційні опоненти: доктор соціологічних наук, професор
КАМЕНСЬКА Тетяна Григорівна,
Одеський національний університет імені І. І. Мечникова, м. Одеса, професор кафедри соціології;

доктор соціологічних наук, професор
КАТАЄВ Станіслав Львович,
Класичний приватний університет, м. Запоріжжя
завідувач кафедри соціології та соціальної роботи;

доктор філософських наук, професор
РУЧКА Анатолій Олександрович,
Інститут соціології
Національної академії наук України, м. Київ, головний науковий співробітник відділу соціології культури та масової комунікації.

Захист відбудеться 15 вересня 2020 року об 11 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 64.051.15 Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна за адресою: 61022, м. Харків, майдан Свободи, 4, ауд. 2–49.

З дисертацією можна ознайомитись у Центральній науковій бібліотеці Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна за адресою: 61022, м. Харків, майдан Свободи, 4.

Автореферат розісланий 08 серпня 2020 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

Ірина ШЕРЕМЕТ

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. На сьогоднішній день соціальні науки зазнають серію внутрішніх реконструкцій. Перш за все характерним для соціального пізнання стає утворення міждисциплінарного простору соціально-гуманітарних досліджень, пов'язаного з двома взаємозалежними процесами. З одного боку, триває розмежування соціальних наук і виділення їх у самостійні галузі знання. З іншого боку, в процесі поділу наук на спеціалізації відбувається поглиблення взаємозв'язків між ними; моделі й методи одних дисциплін починають використовуватись іншими, нерідко модифікуючи предмет дослідження; з'являється можливість більш широкого і різноманітного використання дослідницького інструментарію. У результаті подібне міждисциплінарне співробітництво призводить не стільки до зміни цілей соціального дослідження, скільки до його методологічної переорієнтації, і, як наслідок, до необхідності перегляду дослідницьких процедур, які залучаються. Тому важливим питанням уявляється врахування висхідної загальної міждисциплінарності сучасного соціального знання в артикуляції соціологічних підходів у дослідженні міста.

Спираючись на запропоноване Дж. Александером розуміння культури як структури, що побудована з символічних систем і має об'єктивування в дискурсах та наративах, виходячи з того, що соціокультурна природа суспільного життя має цілісний, інтегральний характер і в соціокультурному аналізі соціальне та культурне можуть розділятися аналітично для зручності пізнавальних процедур, у роботі будуємо наше дослідження міста як культурного тексту шляхом визначення особливостей дискурсивного конструювання його семантико-синтагматичного простору. А залучення оптики соціокультурного аналізу дозволило виділити змістовні культурні коди у міському просторі.

Останнім часом в Україні з'явилася низка наукових публікацій, у яких, на відміну від досліджень переважно економіко-географічного та демографічного спрямування, місто розглядається крізь призму соціокультурного підходу (роботи Н. Костенко, Л. Малес, О. Міхєєвої, Я. Пасько, В. Середи, М. Соболевської, Ю. Сороки).

Говорячи про загальний вітчизняний досвід, зазначимо, що в галузі соціології міста та суміжних напрямках плідно працює ряд відомих українських учених, зокрема, йдеться про Т. Каменську, С. Катаєва, С. Макєєва, Л. Малес, О. Міхєєву, О. Мусієздова, А. Петренко-Лисак, І. Прибиткову, А. Ручку, В. Середу, Ю. Сороку, Д. Судіна та інших. Крім того, варто зазначити, що за останні десять років інтерес до міської проблематики в Україні виходить за межі наукових викладок університетської, академічної спільноти. Місто стає об'єктом уваги дослідницьких установ та фондів, журналістських розвідок, урбаністичних та архітектурних центрів. Постійно збільшується кількість видань, у яких висвітлюються окремі сторони досліджень міста.

Серед дослідників міського простору, які є представниками абсолютно різних наукових напрямків, найцікавіші ідеї репрезентовані в роботах на тему потенційної еволюції міст, що виникли в урбаністиці у 50-60-х рр. XX ст. Серед концепцій цього періоду можна назвати «місто-структуру» І. Фрідмана, «просторове місто» групи японських метаболістів, «кібернетичне місто» Н. Шеффера, «біотехнічне місто» П. Солери, «місто-хмарочос» Ф. Райта, «тотальне місто» Ж. Бернара та ін. «Реляційний реалізм» представлено в роботах М. Емірбайера, Дж. Гудвіна, М. Сомерс, Ч. Тіллі, Е. Міші та ін. На користь релевантності «ассамбляжного мислення» щодо міста виступають І. Фаріас і Т. Бендер у книзі «Міські асамбляжі».

У роботі «Криза урбанізму. Чому міста роблять нас нещасними» Р. Флоріда розглядає кризу, що спричинила нинішній тип урбанізації. Відомий архітектор та урбаніст Й. Гел у своїй книзі «Міста для людей» пропонує свої висновки про те, як створювати або відновлювати міський простір з урахуванням людського виміру. Дослідник С. Маккуайр у роботі «Медійне місто: медіа, архітектура та міський простір» намагається зрозуміти, як міста перетворилися з індустріальних центрів на простори комунікації. Варто виділити нетривіальну роботу Ч. Лендрі «Креативне місто». У книзі «Голодне місто: як їжа формує наше життя» К. Стіл розглядає, як спосіб харчування характеризує розвиток міст.

Зазначимо, що, застосовуючи до дослідження міста поняття «дискурс», ми звертаємося також до постструктуралістської аналітичної традиції, яка представлена у працях Р. Барта, Ю. Кристєвої, Ж. Лакана, М. Фуко, Е. Лакло і Ш. Муффа, Я. Торфінга. У методологічно близькому нам руслі розглядається поняття мови також у Р. Рорті та поняття комунікації у Н. Лумана. Крім того, вагомими є постмарксистські ідеї Л. Альтюссера і А. Грамші.

Аналіз комунікаційних практик стає можливим завдяки застосуванню лінгвістичної концепції дискурсивної діяльності Е. Бенвеніста, семіотики Р. Барта, А. Греймаса, герменевтики дискурсу П. Рікера, археології знання М. Фуко, теорії комунікативної дії Т. ван Дейка, семантико-прагматичного аспекту дискурсу під кутом зору теорії аргументації О. Дюкро, типології та структури типів дискурсу Г. Почепцова, Ф. Бацевича, розгляду дискурсу як соціокультурного явища Н. Арутюнової, Ю. Габермаса, К. Серажим та ін.

Зосереджували свою увагу на розгляді дискурсу влади такі визнані теоретики, як Т. Адорно, Р. Барт, Ж. Бодрійяр, Р. Водак, Т. ван Дейк, Е. Канетті, О. Кожев, Н. Луман, Г. Маркузе, П. Рікер, М. Фуко, Н. Чомські та інші. А тлумачення суті політичного дискурсу базуються на теоретичних засадах центрального поняття «дискурс» і розглядаються в працях Т. ван Дейка, Р. Барта, М. Фуко, Ю. Габермаса.

Ідеї, що на наш погляд, є евристично цікавими, запропоновано соціолінгвістом В. Карасиком. Він виділяє персональний (індивідуально-орієнтований) та інституційний (статусно-орієнтований) дискурс. Для нашого дослідження важливою є методологічна ситуація, в якій дискурси аналізуються

в трьох вимірах: дискурсивна практика, текст і соціальна практика. Для аналізу дискурсивної практики застосовується підхід Е. Лакло і Ш. Муфф до дискурсів ідентичності.

Методологічно обґрунтованим є звернення до теорій повсякденності, зокрема змістовний аналіз міського простору представлено у роботах В. Вахштайна, в яких надано теоретичне обґрунтування вивчення міста як соціальної спільноти та міста як повсякденних практик, зафіксовані відмінності в розумінні форм соціальної організації міста в дослідженнях Чиказької школи та етнометодології.

Окремим напрямом наукових пошуків є вивчення певних аспектів міських публічних просторів. До аналітики даного вектору також звертаються як зарубіжні, так і вітчизняні вчені. Серед найбільш цікавих робіт необхідно зазначити напрацювання таких європейських та американських дослідників, як А. Лефевр, Л. Лофланд, Р. Сеннет, Дж. Джейкобс, К. Холанд, Дж. Гейл, М. Льоф, С. Ніссен, Д. Ло, а також ряд публікацій українських учених, серед яких Л. Малес, М. Соболевська, А. Петренко-Лисак, В. Серeda, О. Злобіна, О. Ходус, І. Тищенко та ін. На сьогодні в зарубіжній науці є достатня кількість праць, орієнтованих на переосмислення процесів формування публічних просторів і публічного життя в сучасному світі. До них можна віднести роботи Дж. Уррі «Мобільність» та «Соціологія за межами товариств: види мобільності для ХХІ століття», З. Баумана «Глобалізація. Наслідки для людини і суспільства» і «Плинна сучасність».

Також евристично цікавими нам видаються ідеї, що пропонуються в межах інформаційної парадигми. Зокрема, описана М. Кастельсом мережева логіка системи. Оскільки саме «мережа» є метафорою сучасної організації, то взаємодія індивідів у такій мережі, так само як взаємодія локальних спільнот між собою, багаторазово підсилює інтенсивність комунікацій і надає більші можливості для розвитку та взаємодії. Доречно згадати про різницю між «спільнотами онлайн» і «онлайн-спільнотами», запропоновану нідерландським теоретиком нових медіа Яном ван Дейком.

Серед зарубіжних аналітиків зв'язок атмосфери і характеристик окремих міст розглядав С. Мілграм, афективна насиченість і емоційна прив'язаність як важливі складники атмосфери ставали предметом досліджень Т. Гріфферо, Г. Шмітта, С. Вуда. Вивчення атмосфери як поєднання міських ритмів і естетики, просторів і комунікаційних практик наявне в роботах А. Лефевра, В. Антчак, Дж. Тібо. У свою чергу Д. Харві вивчав відносини влади і підпорядкування. Увагу дослідників міста в останні роки все більше привертає такий феномен, як стріт-арт. У визначеній площині аналізу цікавими та нетривіальними роботами відзначилися такі автори як Р. Лахманн, Д. Феррел, Д. Брюер, Н. Макдональд і М. Міллер.

З огляду на розвиток урбаністичних досліджень, помітне місце займають роботи авторитетних науковців, які працювали у межах соціології міста у другій половині ХХ століття та, в свою чергу, вплинули на розвиток

досліджень архітектури у соціології. До них можна віднести Х. Бардта та Р. Кеніга, які дали поштовх до публікацій ряду авторів. Та слід зазначити, що дослідники вивчали у першу чергу місто у загальній системі, а не архітектуру як самостійний предмет досліджень. Згодом вийшла з друку наукова публікація Х. Турна, а вже далі до обговорення проблематики архітектури зверталися фахівці з соціології культури (М. Макропулос, Й. Фішер, В. Прігге), соціології міста (Г. Шуберт, Б. Шеферс, Х. Хойзерман, Й. Дангшат, В. Сібель, Х. Боденшатц). Цікаві аспекти цієї проблематики артикульовані в роботах С. Сассен, К. Дьорхофера, С. Франк, К. Вереш, Ф. Будона. Зв'язок соціального контролю з архітектурним простором міста аналізує Дж. Шорт, який зазначає, що архітектура міста – це система символічної комунікації, яка свідчать про те, хто є носієм влади та на чому ця влада тримається.

Проблемна ситуація даного дослідження, як ми бачимо, обумовлена низкою викликів, які стоять перед сучасною теоретичною соціологією загалом та соціологією міста зокрема. З одного боку, – це виклик міждисциплінарності, який виразно артикулюється в соціальних науках останніми десятиліттями та певний вакуум соціологічного аналізу міста в українській науковій думці з урахуванням світових наукових тенденцій дослідження текстуальності міського простору. З іншого, – безпосередня складність та багатовимірність об'єкта дослідження – міського простору під впливом руху соціокультурних, історичних, економічних, політичних фреймів. Наукова проблема, яка розв'язується в роботі, пов'язана з необхідністю розробки концептуальної схеми аналізу міста, яка дозволить задовольнити умови цього рухливого проблемного поля.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертація пов'язана з науковим напрямом досліджень кафедри соціології Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара, зокрема таких тем, як «Студентська молодь в умовах глобалізації: соціологічний аспект» (№ держреєстрації 0113U003560; дисертанткою розроблений інструментарій виявлення сприйняття образу міста студентською молоддю, індикатори оцінки якості освіти у сприйнятті студентів, який був апробований у рамках дослідження «Соціальний портрет студента ДНУ в суспільних реаліях сучасної України» (n=400) і результати якого викладені у розділі монографії «Студенти Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара у дзеркалі соціології») та науково-дослідної роботи «Особистість і соціальні інститути в урбанізованому суспільстві» (№ держреєстрації 0116U003376; дисертанткою було проведено емпіричне дослідження методом контент-аналізу та індивідуальних глибинних інтерв'ю щодо визначення специфіки динаміки топонімічної системи м. Дніпра, результати якого викладені в одноосібному розділі колективної монографії «Особистість і соціальні інститути в урбанізованому суспільстві: місто Дніпро»), які виконувала кафедра соціології Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара в 2013-2019 рр.).

Мета і завдання дослідження. Метою дослідження є виявлення характерних особливостей дискурсивного конструювання семантико-синтагматичного простору міста з урахуванням впливу соціокультурних та соціоісторичних фреймів на виробництво дискурсивних формацій міста як культурного тексту.

Для досягнення поставленої мети необхідним було розв'язати ряд завдань:

- виявити й проаналізувати основні характеристики корпусу наукових досліджень міської проблематики в класичному соціологічному теоретизуванні, зафіксувати теоретичні зсуви та методологічні повороти як базисні умови зміни характеру дискурсу щодо міста та визначити характер експлікації категорії «місто» в новітньому соціологічному теоретизуванні;
- обґрунтувати залучення соціокультурної матриці аналізу як основи дослідження феномену міста, розкрити евристичний потенціал семіотичного підходу до (де)кодування простору міста та продемонструвати можливості дискурс-аналітичної стратегії в дослідженні процесів конструювання текстуальності міських просторів;
- з'ясувати особливості (ре)презентації дискурсу влади в повсякденному просторі міста;
- виявити специфіку (де)конструювання публічних та приватних просторів міста;
- охарактеризувати міську ідентичність у локусі руху від «локальних спільнот» до «локальних мережевих спільнот»;
- визначити специфічні риси процесів карнавалізації, естетизації, емоціоналізації міського простору як окремих елементів міського перформансу;
- дослідити архітектурні об'єкти як елементи синтагматичного рівня міського простору;
- зафіксувати (ре)конфігурації дискурсу історичної та соціальної пам'яті як чинників трансформації архітектурних ландшафтів міста;
- виявити дискурсивне виробництво локальності в «ментальній архітектурі» та «ментальних мапах» міста.

Об'єкт дослідження – місто як культурний текст.

Предмет дослідження – дискурсивне конструювання семантико-синтагматичного простору міста.

Теоретико-методологічну основу дослідження становлять: вихідні теоретичні положення соціокультурного аналізу, представлені у роботах М. Лапіна, О. Ахієзера Л. Іоніна; окремі вектори «сильної програми» Дж. Александера у фокусі обумовленості культурної структури «соціальним текстом»; ідеї представників лінгво-конструкціоністської парадигми (Ж. Лакана, Ж. Дерріди, М. Бахтіна, Дж. Серля та ін.); семіотичні конструкції Ф. де Сосюра, Ч. Пірса, А. Греймаса, Г. Фреге, Ю. Лотмана, У. Еко; постструктуралістська аналітична традиція, представлена працями Р. Барта, Ю. Кристевої, Ж. Лакана, М. Фуко, Е. Лакло, Ш. Муффа, Я. Торфінга;

положення акторно-мережевої теорії Б. Латура; базові положення феноменології А. Шюца; соціальний конструктивізм П. Бергера і Т. Лукмана; концептуальні ідеї А. Лефевра щодо репрезентації простору, просторів репрезентації та практик виробництва простору; окремі аспекти мережевого аналізу М. Кастельса, Р. Емерсона, Р. Коллінза, Б. Уелмана.

Методи дослідження. У роботі для систематизації висновків попередніх розвідок та підготовки базису для розробки авторської концептуальної схеми дослідження міста застосовані загальнонаукові дослідницькі методи – аналіз, синтез, абстрагування, узагальнення, аналогія, індукція, дедукція та системний аналіз. Використано компаративний метод (для визначення особливостей концептуалізації категорії «місто» в міждисциплінарному дискурсі; для зіставлення потенціалу класичних і новітніх теорій, які мають об'єктом дослідження міський простір), соціокультурний аналіз (для виявлення специфіки впливу змін соціокультурного контексту на характер дискурсивного виробництва локальності), ситуаційний підхід (для з'ясування характеристик міського простору, що зумовлені конкретною соціальною ситуацією в різних соціальних практиках). Основними методами отримання первинної соціологічної інформації є візуальний аналіз, дискурс-аналіз, контент-аналіз, ментальне картографування, глибинні індивідуальні інтерв'ю.

Емпіричну базу роботи склали дослідження, проведені авторкою особисто або за її прямої участі із залученням кількісної та якісної стратегій соціологічного дослідження:

Здійснено контент-аналіз текстів політичного дискурсу влади на предмет визначення домінуючих лексем. Як документи для аналізу було обрано: офіційні звернення міського голови; тексти пресрелізів офіційних осіб місцевого самоврядування, опозиційних лідерів, активних суб'єктів політичного поля міста, оприлюднених на офіційному сайті міської ради та онлайн-платформах місцевих ЗМІ; тексти постів ключових осіб місцевого самоврядування та опозиційних лідерів (представників різних політичних партій) на особистих сторінках Facebook. Загальна кількість одиниць аналізу N=736. Період формування вибірки: квітень 2019 – жовтень 2019 р. Інструмент аналізу: MAXQDA.

Виконано дискурс-аналіз окремих текстів політичного дискурсу влади для виявлення структурних складових владного дискурсу в місті через фіксацію змістовних рис дискурсивних формацій міста в політичних практиках артикуляції. Період проведення дослідження з травня 2019 – жовтень 2019 року (часовий проміжок публікації документів для аналізу). Загальна кількість одиниць аналізу 84. Критерії обмеження вибірки: персоналізація посту (від особи власника сторінки); виключення репостів новинних ресурсів; обрання в якості суб'єктів дискурсу, які потрапили до аналізу, по 1 представнику від різних політичних сил, представлених в органах місцевого самоврядування міста).

З метою емпіричної презентації теоретичної схеми зв'язку семантичного та синтагматичного просторів міста через механізм маніфестації проведено авторське соціологічне дослідження методом дискурс-аналізу, об'єктом якого були локальні мережеві спільноти м. Дніпра, представлені у Facebook. Дослідження виконано в період з травня по серпень 2019 р.

Здійснено змістовний контент-аналіз топономічного простору міста на тему: «Топоніми м. Дніпра в умовах зміни ідеологічних конструкцій», виконано в період (з вересня по жовтень 2017 р.). Джерелом вихідної інформації були офіційні документи міської ради в контексті вимог, встановлених Законом України «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки», відповідно до пропозицій міської комісії щодо найменування (перейменування) вулиць, провулків, проспектів, площ, парків, скверів, мостів та інших споруд на території міста Дніпра.

Проведено серію напівструктурованих глибинних інтерв'ю (2017 р., N=19) на предмет виявлення особливостей дискурсивних стратегій суб'єктів продукування нових топонімів у міському просторі. Вибір кола інформантів був зумовлений їхньою залученістю у процес реалізації топономічної реформи в м. Дніпро. Дослідження дозволило певною мірою проілюструвати емпіричні висновки щодо характеру інтенцій обґрунтування відбору одиниць нових топонімів.

Здійснено виявлення особливостей зміни семантики міста методом ментального картографування (виконано в квітні 2017 року (N=105).

Зроблено візуальний аналіз архівних фотоматеріалів міського простору різних історичних періодів, створено авторський фотоальбом окремих об'єктів міського ландшафту м. Дніпро (N=193) з метою визначення логіки організації архітектурних ландшафтів міста, процесів деномінації пам'ятних знаків, візуальної презентації культурної травми у місті, елементів стріт-арту в міському просторі та окремих елементів процесів карнавалізації та естетизації простору міста.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в розробці теоретико-методологічних і концептуальних засад соціологічного дослідження міста як культурного тексту за допомогою аналізу специфіки дискурсивного конструювання семантико-синтагматичного простору міста. Наукова новизна представлена у таких результатах:

вперше:

— розроблено концептуальну схему дослідження міста як культурного тексту на підставі визначення характеру дискурсивного виробництва текстуальності міста. Дискурсивні формації детерміновані когнітивними структурами соціокультурного та соціоісторичного фреймів. *Відмінність від раніше проведених досліджень:* запропоновано розглядати дискурсивні формації, представлені політичними практиками артикуляції (владний дискурс), інституціональними практиками артикуляції (науковий дискурс),

повсякденними практиками артикуляції (дискурс ідентичності) та медійними практиками артикуляції (публічний дискурс). Показано, що дискурсивні формації створюють когнітивні та комунікативні структури простору міста та беруть участь у формуванні порядку дискурсу міста. Відповідно сформований порядок дискурсу міста здійснює конструктивістський вплив на семантичний (об'єктивується у знаково-символічних кодах) та синтагматичний (об'єктивується в архітектурно-топографічних ландшафтах) простори міста. Семантичний та синтагматичний простори перманентно пов'язані між собою через такі складові елементи процесу дискурсивного виробництва, як денотація (знаходить свій прояв у топономії міського простору), сигніфікація (презентується в міській повсякденності), маніфестація (представлена в міській ідентичності та локальних спільнотах);

— створено матрицю аналізу владного дискурсу в міському просторі. *Відмінність від раніше проведених досліджень:* запропоновано звернути увагу на стратегії владного дискурсу, граматику владного дискурсу, інтенціональність владного дискурсу, ідіоми владного дискурсу та характер їх проекції в дискурсивних стратегіях основних суб'єктів виробництва дискурсу влади в міському просторі. Змістовні риси дискурсивних формацій міста в політичних практиках артикуляцій відповідно до зазначених вище структурних складових владного дискурсу, являють собою конвергенцію і збільшення багатоманітності позицій, дивергенцію і розходження думок, наявність іконічних та ідеографічних знаків, предметну інтенцію комунікантів в середині дискурсу, модифікацію та ретрансляцію;

— здійснено концептуалізацію поняття «місто» в категоріях дискурсивно-конструктивістського, соціокультурного та семіотичного підходів, що дозволило розширити межі соціологічного аналізу міського простору за рахунок включення в фокус дослідницьких інтенцій категорій «семантичний простір міста», «дискурсивний простір міста», «синтагматичний простір міста». *Відмінність від раніше проведених досліджень:* запропоновано експлікувати термін «синтагматика» до аналізу міського простору в такому варіанті: *синтагматикою* міського простору визначається організація соціального простору міста фізичними об'єктами (архітектурні об'єкти, транспортні магістралі, ландшафтні зони – синтагми), порядок розташування та співвідношення яких, на рівні з семантичним оформленням, детермінує характер та специфіку загального тексту міста. *Парадигматику міського простору* необхідно сприймати крізь призму аналізу дискурсивних формацій міста. А *семантика міського простору* відповідно представлена змістовним наповненням дискурсивних стратегій, символів та знаків, які існують у просторі міста;

— охарактеризовано візуальний компонент та змістовні риси семантичного простору міста в ході міського перформансу. *Відмінність від раніше проведених досліджень:* запропоновано включити до схеми аналізу процесів інтеріоризації знаково-символічних кодів у міській повсякденності інструменти вивчення

міського перфомансу в категоріях карнавалізації, естетизації, емоціоналізації міського простору. Зокрема, охарактеризовано процес виробництва елементів стріт-арту у семантико-синтагматичному просторі міста та виділено змістовні інтенції дискурсивних стратегій та символічні коди елементів стріт-арту (загально-естетична інтенція, інтенція національної, міської ідентичності, інтенція інкорпорації глобального маскульту та національних культурних продуктів). Розглянуто домінуючі стратегії емоціоналізації міського простору (театралізація, іконізація, гламуризація, культурне травмування).

удосконалено:

— підходи до дослідження елементів дискурсивного виробництва локальності. *Відмінність від раніше проведених досліджень:* шляхом аналізу процесів маніфестації, зокрема характеру змін дискурсу міської ідентичності, в умовах посилення впливу сучасних тенденцій дигіталізації зафіксовано рух від «локальних спільнот» до «локальних мережових спільнот». Результатом аналізу дискурсивних стратегій «локальних мережових спільнот» в категоріях «сусідського» режиму комунікації є фіксація локальності тематики, спонтанності, необов'язковості комунікації, переважання приватних сюжетів, пов'язаних з міською повсякденністю, а дискурс «громадянського» режиму комунікації представлений через сфокусованість спільноти на обговоренні спільних інтересів і колективних дій в їх захист, переходом від «мережових розмов» до офлайн-форм маніфестації інтересів спільноти з більш чіткою вираженістю суб'єктності дискурсу;

— методологічні підходи до аналізу (ре)презентації дискурсу влади в повсякденному просторі міста. *Відмінність від раніше проведених досліджень:* запропоновано визначати домінуючі лексеми в дискурсивних стратегіях основних суб'єктів продукування владного дискурсу та виявляти структурні складники владного дискурсу в місті через фіксацію змістовних рис дискурсивних формацій міста в політичних практиках артикуляції. Виділено основні групи текстів, які виробляються суб'єктами міського політичного дискурсу: публічні виступи офіційних представників місцевого самоврядування, публічні виступи представників опозиційних груп, риторика експертного співтовариства. Зафіксовано активність залучення механізмів ідеологічної, символічної номінації конкретних об'єктів архітектурного ландшафту міста з метою легітимації політичної позиції, обґрунтування стратегій прийняття політичних рішень суб'єктами політичного дискурсу.

дістало подальшого розвитку:

— дослідження специфіки (де)конструювання публічних та приватних просторів міста шляхом залучення евристичних можливостей візуального аналізу та дискурс-аналітичної стратегії, внаслідок чого зафіксовано перехід від класичних характеристик публічних просторів (доступність, комфорт, зрозумілий функціонал, наповненість діяльністю, рівність учасників, вільний доступ до простору, безпека) до виникнення гібридних форм у

синтагматичному просторі міста та дисперсності тексту міста в категоріях приватне/публічне;

— стратегії аналізу особливостей зміни напрямів (ре)конфігурації історичної та соціальної пам'яті в архітектурних ландшафтах міста в умовах зміни ідеологічних конструкцій сучасного українського суспільства через аналіз характеру зміни топонімічної системи та (де)кодифікація «місць пам'яті» в міському просторі та виявленні специфіки «рухливості» архітектурних форм як маркера конверсії соціоісторичних умов існування міста;

— визначення модусів дискурсивного виробництва локальності в «ментальній архітектурі» та «ментальних мапах» міст, шляхом виявлення зміни семантики соціоісторичних кодів «радянського /пострадянського/ українського» у просторі сучасного українського міста, візуально відображених в архітектурних об'єктах та інших міських ландшафтах;

— історіографічний аналіз міської проблематики в соціологічному дискурсі та обґрунтовано міждисциплінарність як домінуючу характеристику сучасних наукових розвідок в напрямку дослідження міста.

Практичне значення одержаних результатів полягає у впровадженні в освітній процес навчально-методичних матеріалів, підготовлених з використанням результатів дисертації, що надало змогу підвищити рівень викладання таких навчальних дисциплін, як «Соціологія міста», «Мережевий аналіз у соціології», «Соціальне прогнозування», «Соціологія повсякденності», «Сучасні соціологічні теорії», «Соціологія соціальних змін», «Методологія соціального пізнання», «Соціологія вільного часу і дозвілля» (акт про впровадження результатів дисертаційної роботи від 10.04.2020 р.). Практичного застосування дістали такі аспекти дослідження, як визначення особливостей (ре)конфігурації дискурсу історичної та соціальної пам'яті як чинників трансформації архітектурних ландшафтів міста, отримані результати якого були залучені до процесу експертної роботи над програмним документом «Стратегія Дніпро – 2030» (дисертантка є членом робочої група Дніпровської міської ради з розроблення стратегії розвитку міста Дніпра).

Особистий внесок здобувача. Дисертація є самостійно виконаною науковою працею. Наукові результати і висновки, що містяться в дисертації, отримані авторкою особисто. З наукових праць, опублікованих у співавторстві, в дисертації використано лише ті ідеї, які стали результатом особистої роботи здобувачки.

Апробація результатів дисертації здійснювалася під час виступів і доповідей дисертантки на міжнародних і всеукраїнських наукових конгресах, конференціях, семінарах, серед яких: «Нематеріальна культурна спадщина Дніпропетровщини – сучасне і майбутнє» (2015, м. Дніпродзержинськ); II Всеукраїнська науково-практична конференція «Розвиток основних напрямів соціогуманітарних наук: проблеми та перспективи» (2015, м. Дніпродзержинськ); II Всеукраїнська науково-практична конференція «Урбаністичні студії: стан та перспективи розвитку» (2016,

м. Дніпропетровськ); міжнародний круглий стіл «Соціологічна наука в Україні: сучасний стан і світові тренди» (2016, м. Дніпропетровськ); III Всеукраїнська науково-практична конференція «Розвиток основних напрямів соціогуманітарних наук: проблеми та перспективи» (2016, м. Дніпродзержинськ); IV Всеукраїнська науково-практична конференція з міжнародною участю «Розвиток основних напрямів соціогуманітарних наук: проблеми та перспективи» (2017, м. Кам'янське); III Конгрес соціологічної асоціації України (2017, м. Харків); V Всеукраїнська науково-практична конференція з міжнародною участю «Розвиток основних напрямів соціогуманітарних наук: проблеми та перспективи» (2018, м. Кам'янське); III Всеукраїнська науково-практична конференція «Урбаністичні студії та місцеве самоврядування: сучасний стан та перспективи розвитку» (2018, м. Дніпро); VI Всеукраїнська науково-практична конференція з міжнародною участю «Розвиток основних напрямів соціогуманітарних наук: проблеми та перспективи» (2019, м. Кам'янське).

Публікації. Результати дослідження викладено в 35 публікаціях. Праць, які відображають основні наукові результати дисертації – 23, з них одноосібна монографія – 1, розділи колективних монографій – 1, статті у фахових виданнях із соціології – 11, статті в зарубіжних наукових періодичних виданнях, що включені до наукометричних баз даних – 9; публікацій, що засвідчують апробацію матеріалів дисертації – 10; праць, які додатково відображають результати дисертації – 3.

Структура роботи. Дисертація у вигляді монографії має вступ, чотири розділи, висновки, списки використаних джерел за розділами. Обсяг дисертації – 423 сторінки; 51 рисунок, 7 таблиць, список джерел (загальна кількість 477 унікальних найменувань).

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У *вступі* обґрунтовано актуальність теми дисертації; вказано зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами; визначено мету, завдання, об'єкт і предмет, методи дослідження; вказано наукову новизну й практичне значення одержаних результатів; наведено дані щодо апробації та публікацій.

У *першому розділі* – «*Місто як предмет інституціонального дискурсу науки*» основна увага зосереджена на виявленні специфіки корпусу наукових досліджень міської проблематики в класичному соціологічному теоретизуванні, окреслені теоретичні зсуви та методологічні повороти як базисні умови зміни характеру дискурсу щодо міста та визначено характер наукового дискурсу щодо міста в новітньому соціологічному теоретизуванні.

У *підрозділі 1.1* «*Специфіка корпусу наукових досліджень міської проблематики в класичному соціологічному теоретизуванні*» представлений аналіз артикуляційних практик соціологічного теоретизування класичного

періоду. Виділені характерні змістовні інтенції дискурсивної формації наукової площини зазначеного періоду: просторовість (фізична, географічна, соціальна) як атрибутивна категорія концептуалізації міста; економіко-політична (адміністративна) детермінованість динамічного модусу міста; контурність та транзитивність розгляду міста в об'єктній сфері досліджень суб'єктів продукування дискурсу.

У підрозділі 1.2 *«Теоретичні зсуви та методологічні повороти як базисні умови зміни характеру дискурсу щодо міста»* на основі теоретичного аналізу підтверджено наявність кризи класичної парадигми наукового пізнання, зумовленої зміною соціокультурної ситуації. Результатом є парадигмальний зсув, у першу чергу, в бік соціальної екзистенції у соціології, який фіксує не лише зміну наукових картин світу, але й трансформацію самого ядра історико-культурного процесу. Виходячи з визнання об'єктивності змін у науковому полі, проаналізовано їхній вплив на характер продукування дискурсу щодо міста: історичний, культуральний повороти, поворот до пам'яті людей, наративний поворот, афективний, лінгвістичний, прагматичний, семіотичний та етичний повороти, онтологічний, комунікаційний поворот і поворот до повсякденності.

У підрозділі 1.3 *«Експлікація категорії «місто» в новітньому соціологічному теоретизуванні»* обґрунтовано дослідницький підхід до вивчення міста як тексту. Відповідно дискурсивність міської культури, сама наявність міського тексту дозволяють ставити в центр дослідницької уваги соціальність і культурогеність міста, залучаючи для цього різні, в тому числі і мовні інструменти. Стосовно міського тексту ці знаки повинні маркувати повсякденне життя міста. У зв'язку з цим необхідно виділяти два рівні текстів: текст міського середовища як синтезу територіального (культурний ландшафт) і просторового (події духовного життя) аспектів (мається на увазі семантика міського середовища, настроїв і дух міста); тексти міських спільнот, які використовують різні засоби комунікації, мови. Відповідно інтертекстуальність міського тексту реалізується завдяки семантиці міського середовища, яка конструює картину світу, реальність, володіючи семантичною структурою і образністю.

Другий розділ «Теоретико-методологічні стратегії аналізу міського простору» присвячено визначенню необхідних методологічних орієнтирів дослідження міста як культурного тексту. Запропоновано використовувати соціокультурну матрицю як основу дослідження феномену міста, застосувати семіотичний підхід до (де)кодування простору міста та залучити дискурс-аналітичну стратегію в дослідженні процесів конструювання текстуальності міських просторів

У підрозділі 2.1 *«Соціокультурна матриця як основа дослідження феномену міста»* розкритий методологічний потенціал соціокультурного підходу в аспекті аналізу історичного контексту мікро- і макроструктур соціальних взаємодій – від соціальних практик до базових інститутів,

особливостей їхнього прояву і реалізації у ціннісних домінантах, соціальному і культурному досвіді особистості.

У підрозділі 2.2 *«Семіотичний підхід до (де)кодування простору міста»* визначено, що експлікація схеми структури знака Г. Фреге розширює можливості вивчення міських об'єктів та предметів з позиції семіотичного підходу. Зокрема, модель «трикутника Фреге» у подальшому залучена до процесу аналізу специфіки «гри» з семантикою міських топонімів у контексті процесів (де)конструкції ідеологічних символів міської тканини. А елементи семіотичного аналізу запропонованого Ф. де Соссюром, дозволяють аналізувати мову, як і будь-яку знакову систему, у вигляді структури з фіксованою відповідністю знаків та значень. Окремі ідеї Ю. Лотмана дозволили розглядати місто в контексті взаємодії різних національних, соціальних, стильових кодів і текстів. Евристично плідні ідеї виокремлені в роботах У. Еко відносно семіотики архітектурних форм: архітектура в подальшому сприймається як знакова форма. Сучасний семіотичний аналіз визначає три рівні дослідження знакових систем – синтагматичний, що вивчає структуру поєднання, співвідношення знаків та моделей, парадигматичний, який розглядає співвідношення між знаковими системами та тими, хто їх досліджує, інтерпретує та використовує, семантичний, що виявляє знаковий зміст явищ. У дослідженні показано необхідність застосовувати дану схему аналізу знакових систем до аналізу міста.

У підрозділі 2.3 *«Дискурс-аналітична стратегія в дослідженні процесів конструювання текстуальності міських просторів»* звертається увага на евристичність етимології терміну «синтагматика». Запропоновано експлікувати його до аналізу міста: *синтагматикою* міського простору визначено організацію соціального простору міста фізичними об'єктами (архітектурні об'єкти, транспортні магістралі, ландшафтні зони – синтагми), порядок розташування та співвідношення яких, на рівні з семантичним оформленням, детермінує характер та специфіку загального тексту міста. Під дискурсом у цьому теоретичному ракурсі слід розуміти мовно-знакове (вербальне/невербальне) вираження певної соціальної практики, яка впорядкована і систематизована особливим способом використання мови (усно – в формі індивідуальних та колективних практик мовлення або письмово – в текстуальній формі) та є детермінованою певною ментальністю, культурою, ідеологічно вкорінена й історично визначена. Відповідно виробники дискурсу (суб'єкти дискурсу) – особи, спільноти, інституції, які залучають до виробництва дискурсивних стратегій певні лінгвістично та культурно легітимізовані мовні тактики і стратегії та, як правило (але не обов'язково), займають владні (в широкому розумінні влади – символічна, політична, соціальна та ін.) позиції та забезпечують контроль дискурсу.

Надалі, в результаті аналітичної рефлексії теоретико-методологічних основ вивчення міста, викладена авторська схема дослідження міста. Зокрема передбачено, що дискурсивні формації детерміновані когнітивними

структурами соціокультурного та соціоісторичного фреймів. Пропонується розглядати дискурсивні формації, які представлені: політичними практиками артикуляції (владний дискурс); інституціональними практиками артикуляції (науковий дискурс); повсякденними практиками артикуляції (дискурс ідентичності) та медійними практиками артикуляції (публічний дискурс). Дискурсивні формації створюють когнітивні та комунікативні структури простору міста та беруть участь у формуванні порядку дискурсу міста. Відповідно сформований порядок дискурсу міста здійснює конструктивістський вплив на семантичний (об'єктивується у знаково-символічних кодах) та синтагматичний (об'єктивується в архітектурно-топографічному ландшафтах) простори міста. Семантичний та синтагматичний простори перманентно пов'язані між собою через складові елементи процесу дискурсивного виробництва – денотацію (знаходить свій прояв у топонімії міського простору), сигніфікацію (презентується в міській повсякденності), маніфестацію (представлена в міській ідентичності та локальних спільнотах). Результатом комбінаторної взаємодії зазначених елементів є дискурсивне виробництво міста як культурного тексту.

У третьому розділі – «Інтеріоризація знаково-символічних кодів та суб'єктивація семантичного простору міста в повсякденності» розглянуто (ре)презентацію дискурсу влади в повсякденному просторі міста, визначено специфіку (де)конструювання публічних та приватних просторів міста, простежено ідентифікаційний рух від «локальних спільнот» до «локальних мережових спільнот», проаналізовано такі елементи міського перформансу, як карнавалізація, естетизація, емоціоналізація міського простору.

У підрозділі 3.1 «(Ре)презентація дискурсу влади в повсякденному просторі міста» відмічено, що владний дискурс розгортається на різних рівнях суспільного життя – від макрорівня країни до локального рівня міських спільнот. Запропоновано розглянути, яким чином відбувається виробництво дискурсивних стратегій влади (зокрема політичної) саме на рівні простору міста. Відповідно, важливою тезою дослідження є фіксація того, що в структуралістській та постструктуралістській парадигмі, які є базовими для аналізу дискурсу, предметом дослідження виступає семіотика міського середовища – «текст міста». А отже, дискурс влади (в інституційному аспекті) – це комплекс здійснюваних носіями влади публічних комунікативних актів імперативного характеру за допомогою спеціальної системи знаків «мови» влади і знаків «звичайної» мови. Відзначено, що в постмодерному трактуванні політичної влади головний акцент робиться на тому, що в сучасному світі найефективнішим є використання «м'якої влади»: такий дискурс дозволяє, не використовуючи тиску та примусу, ефективно впливати на ментальні структури масової свідомості.

У дослідженні, використано низку положень постструктуралістської теорії дискурсу Е. Лакло і Ш. Муффа (суб'єкти дискурсу є представниками інституційних структур, які володіють владними повноваженнями), окремі

положення семіотичного та структурно–лінгвістичного аналізу Ф. де Соссюра, ідеї Ю. Лотмана щодо процесів соціально–комунікативної функції тексту і позицію Т. ван Дейка щодо необхідності врахування екстралінгвістичних факторів формування текстів. Це дозволило звернути увагу на масив політичних текстів суб'єктів владного дискурсу в місті (як приклад обрано м. Дніпро) і відповідним чином його проаналізувати.

Здійснений аналіз зафіксував частотний прояв ряду лексем суб'єктів владного дискурсу, які, в свою чергу, були розділені за категоріями та (ре)презентують головні модуси дискурсивних стратегій агентів владного дискурсу в місті. Серед змістовних рис дискурсивних формацій міста в політичних практиках артикуляції виділено дивергенцію і розходження думок, яка характеризується антитетичністю номінації та класифікації об'єктів, явищ, процесів міського простору суб'єктами виробництва дискурсивних стратегій «опозиційного» статусу. Також запропоновано матрицю аналізу владного дискурсу в міському просторі: владний дискурс у міському просторі розглянуто як складне комунікативне явище, що охоплює різні види актуалізації владних позицій, під впливом відповідних ментальних процесів та у зв'язку з екстралінгвальними, прагматичними, соціокультурними та іншими чинниками. Структурними складниками владного дискурсу щодо міста, які формують когнітивну модель змісту міського простору, а також лінгвістичні знання про організацію дискурсу на макрорівні, тобто наративних схемах побудови міського «тексту», і на мікрорівні, під яким розуміються семантико-синтаксичні коди, є: стратегії владного дискурсу, граматиологія владного дискурсу, інтенціональність владного дискурсу, ідіоми владного дискурсу.

У підрозділі 3.2 *«Специфіка (де)конструювання публічних та приватних просторів міста»* окремо проаналізовано публічні простори сучасного міста. Звернено увагу на гібридні публічно-приватні простори. Проаналізовано концепцію «третього місця» Р. Ольденбурга, яка детально класифікує міські території, які є перехідними від класичних публічних просторів до реальної публічності. У зв'язку з цим проаналізовані «четверті місця» – транзит(ив)ні, загальні, публічні, суспільні простори, які основані на практиках переходу, руху, тимчасового перебування, очікування, і що надають людям відповідні даним функціям сервіс, простір і об'єкти. Застосовано схему Н. Мезенцевої для фіксації характеру зміни публічних просторів на прикладі м. Дніпра, до яких віднесено комерціалізацію публічних просторів, обмеження доступу, сакралізація публічних просторів, перехід основної ролі публічних просторів від комунікативних функцій до візуальних, інтимізація, одомашнення публічних просторів, відмова від орієнтації на власний транспортний засіб, віртуалізація публічних просторів, зростання ролі молів як публічних просторів.

У підрозділі 3.3 *«Міська ідентичність: від «локальних спільнот» до «локальних мережесвих спільнот»* визначено, що конструктивістський підхід дозволяє розглядати міську ідентичність як соціокультурний конструкт,

структура якого залежить від чинників впливу соціального середовища. Оскільки поступово змінюються самі характеристики локальності, то вона може мати як ландшафтну прив'язку до певної місцевості, так і розглядатися у позалокальній площині – як процес соціальної взаємодії, з подальшим перенесенням локальності у характер комунікацій. Звернено увагу, на те, що мережеві спільноти визнаються віртуальними фантомами, оскільки вони представлені в іншій реальності, ніж об'єктивна. Таким чином, у постіндустріальному суспільстві проявляється тенденція часткового переходу локальних спільнот до мережі Інтернет. Показано, що режим комунікації локальних мережевих спільнот, пов'язаний з обговоренням громадських інтересів, продуктивно описувати за допомогою теоретичної метафори «громадянського світу (граду)» французьких соціологів Л. Болтанські і Л. Тавено, яка передбачає, що влада не втілена в одноосібних повноваженнях, а здійснюється через колегіальне правління громадян, об'єднаних відносинами солідарності. Саме знеособлений, колективний, характер влади, її здатність відображати волю всіх незалежно від приватних інтересів і забезпечує легітимне згоду та комунікацію.

З метою емпіричної презентації теоретичної схеми зв'язку семантичного та синтагматичного просторів міста через механізм маніфестації було проведено авторське дослідження, об'єктом якого стали локальні мережеві спільноти м. Дніпра, представлені у просторі соціальної мережі Facebook. Для аналізу було відібрано кейс, який дозволяє продемонструвати, що комунікація в локальних мережевих спільнотах може протікати як у формі «публічних мережевих розмов», так і в дискретних режимах «сусідської» і «громадянської» комунікації. Зафіксовано одночасне функціонування локальних спільнот різних рівнів територіального охоплення: загальноміська спільнота, локальна міська спільнота макрорівня (поширюється на адміністративний район у місті), мезорівня (поширюється на один із житлових масивів), мікрорівня (поширюється на квартал, вулицю, ОСББ).

У підрозділі 3.4 *«Міський перформанс: карнавалізація, естетизація, емоціоналізація міського простору»* визначено, що у ході формування порядку дискурсу міста комбінація семантичного та синтагматичного простору здійснюється через процеси сигніфікації та маніфестації, які представлені у дискурсах міського перформансу. Підкреслено необхідність звернення уваги на символічну кодифікацію синтагматичного простору в умовах посилення тенденції суспільства до вражень, індивідуалізації, візуалізації почуттів, перформативності повсякденності. Аналіз специфіки розгортання карнавалізації міського життя, виявив характерні особливості конструювання змістовних форм ідентичностей у просторі міста. Зафіксовано зворотній механізм інституціоналізації – із використанням інструментів карнавалу як способу організації міського простору спрощується процес «органічності» сприйняття нових культурних кодів.

Запропоновано звернути увагу на такі текстово-символічні висловлювання як елементи стріт-арту у семантико-синтагматичному просторі міста. Було здійснено візуальний аналіз елементів стріт-арту м. Дніпра та виділені змістовні інтенції дискурсивних стратегій, присутні в них. До виокремлених інтенцій відносяться: об'єкти стріт-арту загальноестетичної інтенції; елементи міського стріт-арту з інтенцією національної ідентичності; елементів міського стріт-арту з інтенцією міської ідентичності; елементи стріт-арту з інтенцією інкорпорації глобального маскульту; елементи стріт-арту з інтенцією інкорпорації національних культурних продуктів. У роботі також зафіксовано тенденцію до підвищення рівня «емоційності» міського простору через аналіз розгортання «негативного» полюсу емоцій – травмування, співпереживання, тобто визначено, яким чином емоційний простір міста насичений елементами культурної травми. Як конкретний кейс існування культурної травми в сучасному українському суспільстві розглянуто війну як один із модусів культурної травми. У результаті проведеного візуального аналізу було зафіксовано основні дискурсивні стратегії щодо війни – героїзація військових, презентація матеріальних артефактів бойових дій, актуалізація національної ідентичності, меморіальні практики, експлікація концепту війни в політичному полі, війна як елемент повсякденності, війна як трагедія.

У розділі четвертому «Особливості об'єктивації синтагматичного простору міста в соціокультурних ландшафтах» здійснено аналіз архітектурних об'єктів як елементів синтагматичного рівня міського простору, визначено (ре)конфігурації дискурсу історичної та соціальної пам'яті як чинників трансформації архітектурних ландшафтів міста (шляхом виявлення характеру зміни топонімічної системи і (де)кодифікації «місць пам'яті» в міському просторі та простеження «рухливості» архітектурних форм як маркеру конверсії соціоісторичних умов існування міста), а також зафіксовано дискурсивне виробництво локальності в «ментальній архітектурі» та «ментальних мапах» міста.

У підрозділі 4.1 «Архітектурні об'єкти як елементи синтагматичного рівня міського простору» показано, що символічний простір міста формується через здатність візуальних об'єктів до трансляції культурно-символічних кодів за допомогою геометричних, семантичних та естетичних характеристик. Наголошено на ключовій ролі терміна «архітектурні ландшафти», необхідного для аналізу комбінації синтагматичних форм у місті із змістовним культурно-ідеологічним наповненням. Підкреслено, що рухливість ментальних конструктів лежить в основі динаміки культурних кодів сприйняття архітектурного простору.

У підрозділі 4.2 «(Ре)конфігурації дискурсу історичної та соціальної пам'яті як чинники трансформації архітектурних ландшафтів міста» визначено характер зміни топонімічної системи та (де)кодифікації «місць пам'яті» в міському просторі та охарактеризовано «рухливість» архітектурних форм як маркер конверсії соціоісторичних умов існування міста.

Концептуальна схема дослідження передбачає звернення до аналізу механізму денотації у семантико-синтагматичному просторі міста. Безпосередньо в даному випадку денотація проявляється у топонімічній системі міста. Когнітивні структури соціоісторичного фрейму існування міста детермінують рух у процесі денотації у дискурсивних формаціях. Оскільки динамічні процеси в просторі топоніміки міста нерозривно пов'язані з категорією історичної пам'яті, звернено особливу увагу на зв'язок між процесами (де)конструювання історичної пам'яті та онтологічним рівнем інтеріоризації цих змін. Запропоновано звернутися до визначення механізму та специфіки переходу від маркерів «радянського» до «українського» в семантичному та фізичному просторі міст. Аналіз показав, що нові топоніми можна об'єднати за певними критеріями у декілька змістовних груп. Було виділено п'ять основних критеріїв, покладених в основу до відбору нового топоніма – історичний базис, культурно-науковий базис, нейтральний базис, географічний базис, актуальний соціально-політичний базис.

Зафіксовано специфіку взаємозв'язку ландшафтів пам'яті та публічного простору міста (в дискурсивному вимірі). Ілюстративною в даному випадку є концепція «права на місто» А. Лефевра. Аналіз історико-дискурсивної структури меморіалів досить чітко показав тенденції, які пов'язані зі зменшенням радянського пласту меморіалів і збільшенням національного пласту. Як наочний матеріал для аналізу дискурсу історичної пам'яті в сучасному українському місті запропоновано зафіксувати «тексти» архітектурних об'єктів міста. Візуальний код міста представлений симбіозом архітектурних стилів, які презентують змістовні символічні коди, характерні для різних історичних етапів існування міста.

Важливим питанням у контексті аналізу зв'язку синтагматичного простору міста з семантичним є визначення специфіки сприйняття архітектурних об'єктів міського простору та характеру «зчитування» символічних кодів, які вони містять. Аналіз специфіки реконфігурації загально-знакової, текстової та меморіальної структури ментально-символічного центру міста в межах двох часових періодів дозволив зробити певні висновки щодо особливостей змін ландшафтів пам'яті. Насамперед слід зазначити, що зміни в загальній знаковій структурі архітектурного простору ментально-символічного центру відображають процеси, які протікають на національному, пострадянському та глобальному рівнях.

У підрозділі 4.3 «Дискурсивне виробництво локальності в «ментальній архітектурі» та «ментальних мапах» міста» містяться результати вивчення ментального забарвлення пам'ятників у міському полі. Візуальний та змістовний аналіз результатів комбінації різних історико-культурних традицій містобудування, проектування та урбаномії дозволив зафіксувати специфічні та типові характеристики міського простору – від катеринославського модернового стилю до індустріального домінування, конструктивізму, постмодернізму, ефектів «макдональдизації», національного романтизму тощо.

ВИСНОВКИ

У дослідженні розроблений і використаний принципово новий підхід до актуальної в науковому і практичному плані проблеми і запропоновано її науково обґрунтоване розв'язання. Теоретична значущість дослідження зумовлена міждисциплінарним характером проблематики сучасної соціології міста, необхідністю теоретичної інкорпорації відповідного світового дослідницького досвіду в сучасний вітчизняний соціологічний дискурс, безпосередньою складністю та багатовимірністю об'єкта дослідження – сучасного міського простору, що перебуває під впливом мінливих соціокультурних, історичних, економічних, політичних фреймів.

Теоретичний аналіз і емпіричні дослідження, виконані в процесі роботи дозволяють зробити такі висновки.

1. Місто є актуальним та унікальним предметом інституціонального дискурсу науки. Історіографічний аналіз продемонстрував, що наукові інтенції до вивчення міської проблематики простежуються від першої хвилі класичного етапу розвитку соціологічної науки. Концептуалізація поняття «місто» на початкових етапах відбувалась переважно через категорії «соціальний простір», «фізичний простір», «географічний простір». Спостерігається обмежена кількість робіт, спрямованих на розгляд суто феномену міста: більшість наукових доробків стосуються транзитивних, дотичних проблемних точок – міграції, урбанізації, соціальних девіацій та конфліктів. У роботах Е. Дюркгейма, Г. Зіммеля, Ф. Тьоніса місто як об'єкт наукових інтенцій виступає логічним відображенням домінуючої в цей історичний період епістемі (у термінології М. Фуко). Більш потужний поштовх проблематика міського простору отримала з виникненням та розвитком Чиказької школи (Р. Парк, Е. Бьорджес, Л. Вірт) та дискусійних неомарксистських майданчиків. Фокус уваги розширювався за рахунок включення до дослідницької предметної сфери питань самореалізації особистості в місті, актуалізації культурно-антропологічного ракурсу вивчення міста та ін.

Загальна тенденція до зміни методологічних орієнтацій у полі наукового теоретизуванні (феноменологічний, наративний, антропологічний, лінгвістичний, семіологічний, прагматичний, культурний повороти) створила умови для розширення меж вивчення міської проблематики. Аналітична рефлексія відносно характеру експлікації категорії «місто» в новітньому соціологічному теоретизуванні продемонструвала, що в сучасному науковому дискурсі створені умови та відбуваються активні спроби досліджувати місто як текст: концептуальні ідеї А. Лефевра щодо репрезентації простору, просторів репрезентації та практик виробництва простору; ідеї М. де Серто щодо сприйняття міста як простору символічних практик поведінки. У зв'язку з цим виділяють два рівні текстів: текст міського середовища як синтез територіального (культурний ландшафт) і просторового (події духовного життя) аспектів (йдеться про семантику міського середовища, настроїв і дух

міста) і тексти міських спільнот, які використовують різні засоби комунікації, мови. Відповідно, інтертекстуальність міського тексту реалізується завдяки семантиці міського середовища, яка конструює картину світу, реальність, володіючи семантичною структурою і образністю. Особливо важливою є фіксація тенденції останніх десятиліть до розширення фокусу дослідження міста, визнання необхідності та доцільності залучення міждисциплінарних інструментів та матриць аналізу. Відбувається поворот наукової уваги до повсякденності міського простору. У дослідженні зафіксовано зростання наукового інтересу до вивчення міста вченими західноєвропейського, північноамериканського, пострадянського наукових співтовариств різної дисциплінарної приналежності, а також позаакадемічного експертного середовища – журналістами, митцями, архітекторами, громадським активістами тощо.

2. Теоретико-методологічними засадами дослідження аналізу міського простору, виходячи із презумпції текстуальності міста (Б. Гаспаров), було обрано соціокультурну матрицю аналізу, семіотичний підхід та дискурс-аналітичну стратегію у вивченні процесів конструювання текстуальності міських просторів. Комбінація даних методологічних підходів дозволила запропонувати авторську концептуальну схему дослідження міста як культурного тексту та провести уточнення вихідних концептів дослідження – синтагматики міського простору, парадигматики міського простору, семантики міського простору, дискурсу міста, суб'єктів цього дискурсу, дискурсивних формацій міста, дискурсивних практик.

Запропонована схема аналізу має таку логіку: дискурсивні формації зумовлені когнітивними структурами соціокультурних та соціоісторичних факторів впливу. А самі дискурсивні формації представлені політичними практиками артикуляції (відображені у владному дискурсі), інституціональними практиками артикуляції (аналізуються, як приклад, у науковому дискурсі), повсякденними практиками артикуляції (на перший план виходить дискурс ідентичності) та медійними/комунікаційними практиками артикуляції (представлені у публічних дискурсах – візуальних, мережевих та ін.). Дискурсивні формації створюють когнітивні та комунікативні структури простору міста і беруть участь у формуванні порядку дискурсу міста.

За вказаною логікою, порядок дискурсу міста здійснює конструктивістський вплив на семантичний (об'єктивується у знаково-символічних кодах) та синтагматичний (об'єктивується в архітектурно-топографічних ландшафтах) простори міста. Семантичний та синтагматичний простори є пов'язаними між собою через складові елементи процесу дискурсивного виробництва (категорії Ж. Дельоза), такі, як денотація (знаходить свій прояв в топографічній анатомії), сигніфікація (презентується в міській повсякденності), маніфестація (представлена в міській ідентичності та локальних спільнотах). Саме внаслідок цього результатом комбінаторної

взаємодії зазначених елементів є дискурсивне виробництво міста як культурного тексту.

3. У результаті виявлення специфіки інтеріоризації знаково–символічних кодів та суб'єктизації семантичного простору міста в повсякденності були з'ясовані особливості (ре)презентації дискурсу влади в повсякденному просторі міста, виявлена специфіка (де)конструювання публічних та приватних просторів міста, охарактеризовано міську ідентичність в локусі руху від «локальних спільнот» до «локальних мережевих спільнот», проаналізовано процеси карнавалізації, естетизації, емоціоналізації міського простору як окремих елементів міського перфомансу. Для наочної демонстрації евристичних можливостей запропонованої авторської концептуальної схеми аналізу міського простору результати теоретичного рефлексії проілюстровані конкретним кейсом міста Дніпра.

Зокрема, для аналізу (ре)презентації дискурсу влади, особливу увагу звернено на масив політичних текстів суб'єктів владного дискурсу в місті. Як пріоритетні методики аналізу було обрано контент-аналіз текстів політичного дискурсу влади на предмет визначення домінуючих лексем у дискурсивних стратегіях основних суб'єктів продукування владного дискурсу та дискурс-аналіз окремих текстів політичного дискурсу влади на предмет виявлення структурних складових владного дискурсу в місті через фіксацію змістовних рис дискурсивних формацій міста в політичних практиках артикуляції. Було розроблено матрицю аналізу владного дискурсу в міському просторі, що передбачає вивчення стратегій владного дискурсу, граматологію владного дискурсу, інтенціональність владного дискурсу, ідіоми владного дискурсу та характер їх проекції в дискурсивних стратегіях основних суб'єктів виробництва дискурсу влади (політичної) в міському просторі. Змістовні риси дискурсивних формацій міста в політичних практиках артикуляції відповідно до зазначених вище структурних складових владного дискурсу являють собою конвергенцію і збільшення багатоманітності позицій, дивергенцію і розходження думок, наявність іконічних та ідеографічних знаків, предметну інтенцію комунікантів в середині дискурсу, модифікацію та ретрансляцію.

Як результат вивчення особливостей (ре)конфігурації публічних просторів у місті в сучасних суспільних контекстах зафіксовано специфіку суб'єктизації семантичного простору міста в повсякденності. Аналітична робота з категоріями повсякденності (публічні, приватні простори) відкриває можливість шляхом фіксації специфіки порядку дискурсу у місті зафіксувати точки перетину семантичного і синтагматичного просторів міста та їх суб'єктивацію через інструмент сигніфікації дискурсу повсякденності. Окрему увагу приділено історично близьким трансформаціям, а саме руху у локусі «радянські/пострадянські міста». Сам термін «публічний простір» у радянському міському плануванні не використовувався. Для позначення ділянок без забудови використовувалися поняття «вільний» або «відкритий простір». Центр міста виконував важливу політичну і ідеологічну функцію

наочної маніфестації комуністичних ідей і цінностей. Усі радянські міські простори були «публічними» за визначенням: держава здійснювала ретельний контроль і визначала можливості доступу й конвенційні типи громадської активності в публічному просторі. У подальшому у пострадянських містах відбувся перехід від домінування радянського типу псевдопублічних просторів ідеологічного контролю до виникнення нових просторів індивідуалізованого споживання. Зафіксовано виникнення гібридних просторів, які стають перехідними між класичними публічними просторами, і просторами нового типу.

Особливу увагу у зв'язку з цим привернула концепція «третього місця», яка являє собою класифікацію міських територій, які є транзитивними від класичних публічних просторів до реальної публічності, а також є цікавими ідеї щодо існування у сучасному міському просторі «четвертих місць» – (транзит(ив)них, загальних, публічних, суспільних просторів, оснований на практиках переходу, руху, тимчасового перебування, очікування, що надають людям відповідні даним функціям сервіс, простір і об'єкти). Окремо проаналізовано такі вектори зміни публічних просторів, як: комерціалізація публічних просторів, обмеження доступу, сакралізація публічних просторів, перехід основної ролі публічних просторів від комунікативних функцій до візуальних, інтимізація, одомашнення публічних просторів, відмова від орієнтації на власний транспортний засіб, віртуалізація публічних просторів, зростання ролі молів як публічних просторів.

Унаслідок розв'язання завдання визначення особливостей прояву міської ідентичності в напрямку зрушень ідентифікаційних центрів від локальних спільнот до локальних мережових спільнот були зафіксовані поступові зміни характеристик локальності: локальність може мати як ландшафтну (територіальну, фізичну) прив'язку до певної місцевості, так і розглядатися у позалокальній площині в розумінні процесу соціальної взаємодії з подальшим перенесенням локальності в характер комунікацій, що відповідає сучасним тенденціям посилення дигітальних характеристик сучасного суспільства. Відповідно локальні мережові спільноти можна розглядати не просто як спільноти міських жителів в інтернеті, але і як «низові громадянські медіа», аудиторія яких не обмежена лише локальними «мережевими публіками». Комунікація локальних мережових спільнот у соціальних мережах відбувається не просто у формі публічних мережових розмов», а балансує між двома режимами, які можна умовно назвати «сусідським» і «громадянським» і яким відповідають різні типи мережових публік. З метою емпіричної презентації зв'язку семантичного та синтагматичного просторів міста через механізм маніфестації було проведено авторське соціологічне дослідження методом дискурс-аналізу. Об'єктом дослідження стали локальні мережові спільноти міста, представлені в просторі соціальної мережі Facebook. Здійснений аналіз зафіксував одночасне функціонування в соціальній мережі локальних спільнот чотирьох рівнів територіального охоплення: загальноміська спільнота, локальна

міська спільнота макрорівня, локальна міська спільнота мезорівня, локальна міська спільнота мікрорівня.

Зазначені методологічні орієнтири та запропонована концептуальна схема дозволили зафіксувати означені процеси сигніфікації та маніфестації у текстуальності міського перформансу. Дискурс міста пропонує карнавальні відтінки у всіх площинах. Відповідно, розглядаючи карнавалізацію міського простору як важливий контекст посилення почуттів колективної спільності, зафіксовано ситуацію, коли під час великих міських свят, під час типових ритуальних святкових дій активно використовуються як офіційні національні символи, так і історично-культурні, які поступово переходять від ситуативно-святкового статусу до трендового явища в просторі повсякденності міського життя. Зафіксований і зворотний механізм інституціоналізації – із використанням інструментів карнавалу як способу організації міського простору спрощується процес «органічності» сприйняття нових культурних кодів. Також з метою визначення ще одного модусу текстуальності міста було здійснено візуальний аналіз елементів стріт-арту та виділені змістовні інтенції дискурсивних стратегій, наявні в них: загальноестетична інтенція, інтенція національної ідентичності, інтенція міської ідентичності, інтенція інкорпорації глобального маскульту, інтенція інкорпорації національних культурних продуктів. Оскільки культурний простір сучасного суспільства поступово рухається від логоцентричного до емоціоцентричного, то емоційна складова не просто займає домінуюче положення, але й визначає стандарти, норми соціальної взаємодії, алгоритми соціальних практик. Емоційний капіталізм, ідеологію конс'юмеризму і гедонізації розглянуто як фреймові мотиви культурного ядра сучасності. Театралізація, іконізація та гламуризація можуть бути визначені як основні стратегії «емоціоналізації» міського простору, що націлені на відтворення ефектів «економіки вражень». Як один з модусів «переживання» міського простору було визначено інтеріоризацію культурної травми в місті та зафіксовано розгортання ряду стратегій дискурсу війни як типової культурної травми в сучасному українському місті. Серед домінуючих дискурсивних стратегій були виділені: героїзація військових, презентація матеріальних артефактів бойових дій, актуалізація національної ідентичності, меморіальні практики, експлікація концепту війни в політичному полі, війна як елемент повсякденності, війна як трагедія.

4. Визначення особливостей об'єктивації синтагматичного простору міста в соціокультурних ландшафтах дозволило розглянути архітектурні об'єкти як елементи синтагматичного рівня міського простору, зафіксовані (ре)конфігурації дискурсу історичної та соціальної пам'яті як чинники трансформації архітектурних ландшафтів міста, виявити характерні риси дискурсивного виробництва локальності в «ментальній архітектурі» та «ментальних мапах» міста.

Зокрема, використання логіки У. Еко дозволяє виділити різні типи кодів, які керують архітектурним повідомленням, носять універсальний характер,

тобто не прив'язані до історико-культурних обставин. До них належать типологічний, геометричний, семантичний, синтаксичний, іконологічний, стилістичний, риторичний, антропологічний коди. Відповідно міський ландшафт може бути представлений у вигляді тексту, який репрезентує соціальні відносини через простір і візуальні символи. До аналізу архітектурних об'єктів як елементів міського простору можна застосовувати термін «палімпсест», що передбачає наявність декількох текстових шарів, які репрезентують різні епохи, ідеї. Таким чином, міська забудова має здатність до комунікації з індивідами і цілими спільнотами. Архітектура вписується в рамки такого широкого поняття як локальний текст.

Зазначені ідеї щодо дослідження синтагматичного простору міста, звернення до його топонімічної системи зумовлені необхідністю охарактеризувати процеси денотації. У роботі визначено характер зміни топонімічної системи та особливості (де)кодифікації «місць пам'яті» в міському просторі. Показано, що когнітивні структури соціоісторичного фрейму існування міста впливають на процеси денотації у дискурсивних формаціях. Топонімічний образ міського середовища у когнітивному відношенні є результатом концентрації існуючих наративів у знаково-символічній формі.

З метою виявлення символічного контенту зміни топонімів у місті, проведено змістовний аналіз запропонованих нових назв об'єктів архітектурного ландшафту. Аналіз показав, що нові топоніми можна об'єднати за певними критеріями у декілька змістовних груп. Було виділено п'ять основних критеріїв, покладених в основу до відбору нового топоніма – історичний базис, культурно-науковий базис, нейтральний базис, географічний базис, актуальний соціально-політичний базис. Відповідно встановлено існування трьох дискурсивних формацій серед суб'єктів виробництва топонімів – політичний дискурс (комеморативні складники топонімів); історико-культурний дискурс (топоніми як важливі складники історико-культурної спадщини міста); прагматичний дискурс (розгляд міських топонімів як простих лінгвістичних ярликів або географічних вказівників).

Оскільки серед об'єктів, що репрезентують елементи певного типу мислення, зумовленого історичним, культурним, соціальним досвідом, наявні «місця пам'яті», у ході дослідження було визначено специфіку взаємозв'язку ландшафтів пам'яті та публічного простору міста в дискурсивному вимірі. Окремо було присвячено увагу аналітиці ментального забарвлення пам'ятників у міському полі. Візуальний та змістовний аналіз результатів комбінації різних історико-культурних традицій містобудування, проектування та урбаномії дозволив зафіксувати специфічні та типові характеристики міського простору (на прикладі зазначеного нами вище – міста Дніпро): від катеринославського модернового стилю до індустріального домінування, конструктивізму, постмодернізму, ефектів «макдональдизації», національного романтизму тощо. Візуальний код міста представлений симбіозом архітектурних стилів, які

презентують змістовні символічні коди, які є характерними для різних історичних етапів існування міста: умовно можна виділити три періоди, що представляють різне ідеологічне навантаження формування міського простору: імперський, радянський, незалежної української держави.

Звернення уваги на процеси зміни семантики соціоісторичних кодів «радянського/пострадянського/українського» у просторі сучасного українського міста, які візуально відображені в архітектурних об'єктах та інших міських ландшафтах, дозволило окреслити образ міста, імпліцитно представлений в уявленнях мешканців. Застосування з цією метою методики ментального картографування засвідчило, що для певної категорії мешканців міста сукупний образ міста заповнений об'єктами споживацьких практик. Також у загальний ментальний простір міста включені культурні, рекреаційні об'єкти та місця дозвіллевих практик. Водночас ландшафти пам'яті практично не представлені в уявному просторі міста. Це говорить про те, що для такої групи як, скажімо, студенти, образ міста конструється з превалюванням комерційного, рекреаційного, дозвіллевого та культурно–символічного відтінку. Загалом, зафіксовані знакові місця є важливими у сприйнятті міста інформантами, оскільки асоціюються у переважній більшості випадків із особисто-приватними повсякденними практиками, емоційним забарвленням подій, які відбувалися в обраних точках. Порівняльний аналіз візуального образу ключових точок центральної частини міста радянського та сучасного періодів продемонстрував зникнення ідеологічних маркерів (в основному – демонтаж пам'ятників радянським політичним діячам), насичення архітектурного ландшафту об'єктами у стилі сучасних забудов, домінування у візуальних кодах практик споживання, а також, у поодиноких випадках, тотальну реконструкцію окремих об'єктів.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Монографії:

1. Міхно Н. К. Місто як культурний текст: особливості семантики та синтагматики міського простору. Видавничо-поліграфічний дім «Формат А+». 2020. 423 с.
2. Міхно Н. К. Історична пам'ять в просторі міста: «ментальна» архітектура та динаміка міських топонімів. Особистість і соціальні інститути в урбанізованому суспільстві: місто Дніпро. Том 1. ЛізуновПрес, 2018. С. 142–162.

Наукові праці у наукових фахових виданнях України:

3. Міхно Н. К. Семантика «радянського/пострадянського/українського» в просторі сучасного українського міста: досвід ментального картографування. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія*

«Соціологічні дослідження сучасного суспільства: методологія, теорія, методи». Випуск 39, 2017. С. 188-193.

4. Міхно Н. К. Особливості розвитку підприємництва в Дніпропетровському регіоні. *Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Серія «Соціологічні дослідження сучасного суспільства: методологія, теорія, методи»*. Випуск 37, 2016. С. 167 – 177.

5. Міхно Н. К. Архітектурні об'єкти як елементи соціального простору міста в предметному полі соціальних наук. *Науково-теоретичний альманах «Грані»*. 2019. Т. 22, № 4. С. 64-73.

6. Міхно Н. К. Особливості (ре)конфігурації публічних просторів у місті: до питання актуалізації проблеми у науковому дискурсі. *Науково-теоретичний альманах «Грані»*. 2019. Т. 22, № 7. С. 28-35.

7. Міхно Н. К. Можливості залучення семіотичного підходу до аналізу міського простору. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Соціологічні дослідження сучасного суспільства: методологія, теорія, методи»*. Випуск 42, 2019. С. 45-50.

8. Міхно Н. К. Елементи стріт-арту у семантико-синтагматичному просторі міста. *Науково-теоретичний альманах «Грані»*. 2019. Т. 22, № 12. С. 15-22.

9. Міхно Н. К. Проекції культурної травми в просторі повсякденності: до питання візуальної презентації дискурсу війни в міському просторі. *Науковий журнал «Габітус»*. 2020. Вип. 11. С. 61 – 66.

10. Міхно Н. К. Трансформація архітектурних форм міста під впливом змін соціоісторичних умов. *Соціальні технології: актуальні проблеми теорії та практики*. 2019. Вип. 84. С. 15 – 24.

11. Міхно Н. К. «Пам'ять міста» і пам'ять в місті: евристичні ресурси хвильової концепції Е. Тоффлера. *Науково-теоретичний альманах «Грані»*. 2020. Т. 23, № 1–2. С. 73–81.

12. Міхно Н. К. Місто як емоційний простір: теоретико-соціологічний аналіз. *Науково-теоретичний альманах «Грані»*. 2020. Т. 23, № 3. С. 82–89.

13. Mikhno N. Development of discursive power strategies in political space of Dnipro. *Науково-теоретичний альманах «Грані»*. 2020. Т. 23, № 4. С. 44-51.

Статті у зарубіжних періодичних наукових виданнях, що включені до наукометричних баз даних:

14. Mikhno N., Sorokina L. Trend analysis of the educational choice of university entrants as tool to improve the quality of educational service. *ICTE Journal*, 2017. № 6(3). Рр. 36-39. (Особистий внесок здобувача: виявлення та обґрунтування залежності між місцем проживання (типом поселення) та вибором освітньої траєкторії абитуриєнтами).

15. Міхно Н. К. Актуалізація національної ідентичності в умовах карнавалізації міського життя. *International Journal of Innovative Technologies in Social Science*. 2019. Vol. 3(15). Р. 29-33.

16. Міхно Н. К. Особливості трансформації локальних співтовариств в місті під впливом процесів дигіталізації. *Science Review*. 2019. № 10(27). Р. 17-21.

17. Mikhno N. Public places in the modern city: daily practices of their creation and presentation by the inhabitants of the city. *International Journal of Innovative Technologies in Social Science*. 2020. № 1(22). Р. 24-27.

18. Міхно Н. К. Потенціал соціокультурної оптики аналізу в соціологічних дослідженнях міста. *Znanstvena misel journal*. 2020. № 39. Vol. 2. Р. 59-61.

19. Mikhno N. The neighborhood phenomenon in the space of the modern city: an experience of empirical research. *IOSR Journal of Humanities and Social Science (IOSRJHSS)*. 2020. Vol. 25(3). Рр. 36-39.

20. Міхно Н. К. Міська vs регіональна ідентичність: до питання характеру формування/актуалізації/протиставлення в умовах сучасного українського суспільства. *International Journal of Innovative Technologies in Social Science*. 2020. № 2(23). Рр. 57 – 61.

21. Міхно Н. К. Громадськість міста як колективний суб'єкт соціальної динаміки. *International academy journal «Web of Scholar»*. 2020. № 2(44). Рр. 13-16.

22. Міхно Н. К. Місто як об'єкт дослідження в сучасному науковому дискурсі соціології та урбаністики. *International Journal of Innovative Technologies in Social Science*. 2020. № 2(23). Рр. 42 – 46.

Публікації, які додатково відображають наукові результати дисертації:

23. Міхно Н. К. (Ре)конструювання міського ландшафту в умовах змін ідеологічних конструкцій. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Соціологічні дослідження сучасного суспільства: методологія, теорія, методи»*. Випуск 35, 2015. С. 54 – 61

24. Міхно Н. К. Право на місто: практики організації сучасного міського простору. *Науково-практичний журнал «Соціологія права»*. 2019. Вип. 4(29). С. 42 – 46.

25. Міхно Н. К., Зубарева О.І. Якість життя студентів ДНУ. Студенти Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара у дзеркалі соціології. Акцент ПП, 2018. с. 149–164. (*Особистий внесок здобувача: розробка інструментарію дослідження якості життя студентської молоді міста, аналіз проблемного поля дослідження*).

Публікації, що засвідчують апробацію результатів дослідження (окрім статей, що опубліковані у фахових виданнях України за матеріалами наукових конференцій):

26. Міхно Н. К. Нематеріальні культурні артефакти як складові семантики міського та сільського простору. *Матеріали круглого столу «Нематеріальна культурна спадщина Дніпропетровщини – сучасне і майбутнє»*, 2015. С. 45 – 47.

27. Міхно Н. К. Місце партисипарного урбанізму у переформатуванні простору сучасних українських міст. *Урбаністичні студії: стан та перспективи розвитку: матеріали II Всеукраїнської науково-практичної конференції*. Видавництво «Грані», 2016. С. 22 – 23.

28. Міхно Н. К. Колективні рухи як фактори соціальних змін у міському просторі. *Соціологічна наука в Україні: сучасний стан і світові тренди: матеріали міжнародного круглого столу*. Видавництво «Грані», 2016. С. 36 – 38.

29. Міхно Н. К. Публічні ареали в місті як простір реалізації історико-ідеологічних інтервенцій. *Матеріали III Всеукраїнської науково-практичної конференції «Розвиток основних напрямів соціогуманітарних наук: проблеми та перспективи»*, 2016. С. 64 – 67.

30. Міхно Н. К. Дискурс війни в просторі сучасного українського міста: досвід візуального аналізу м. Дніпро. *Матеріали IV Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю «Розвиток основних напрямів соціогуманітарних наук: проблеми та перспективи»*, м. Кам'янське, 2017. С. 103 – 104.

31. Міхно Н., Мельничук Ю. Брендинг малих міст: аналіз зарубіжного досвіду. *Матеріали IV Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю «Розвиток основних напрямів соціогуманітарних наук: проблеми та перспективи»*, м. Кам'янське, 2017. С. 92 – 94. (Особистий внесок здобувача: концептуалізація поняття «бренд міста», «імідж міста»).

32. Міхно Н. К., Жарко Я. Ю. Ландшафти пам'яті в міському просторі: рекодифікація від «радянського» до «українського». *Тези доповідей за результатами III Конгресу соціологічної асоціації України*. ХНУ ім. В.Н. Каразіна, 2017. С. 298 – 299. (Особистий внесок здобувача: емпірична верифікація змістовних кодів історичної пам'яті в семантичному просторі міста).

33. Міхно Н. К. Стріт-арт як елемент міської повсякденності. *Збірник статей та тез доповідей за матеріалами V Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю «Розвиток основних напрямів соціогуманітарних наук: проблеми та перспективи»*, м. Кам'янське, 2018. С. 119 – 121.

34. Міхно Н. К. Елементи ментальної архітектури в міському просторі. *Урбаністичні студії та місцеве самоврядування: сучасний стан та перспективи розвитку: матеріали III Всеукраїнської науково-практичної конференції*. Дніпро: ЛізуновПрес, 2018. С. 111 – 114.

35. Міхно Н. К. Свято в міському просторі як форма колективної дії та інструмент конструювання ідентичності. *Розвиток основних напрямів соціогуманітарних наук: проблеми та перспективи: матеріали VI Всеукраїнської науково-практичної конференції*. ДДТУ, 2019. С. 45 – 47.

АНОТАЦІЯ

Міхно Н. К. Місто як культурний текст: особливості семантики та синтагматики міського простору. – Монографія.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора соціологічних наук за спеціальністю 22.00.01 – теорія та історія соціології. – Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна Міністерства освіти і науки України, Харків, 2020.

У дисертації виявлено характерні особливості дискурсивного конструювання семантико-синтагматичного простору міста з урахуванням впливу соціокультурних та соціоісторичних фреймів на виробництво дискурсивних формацій міста як культурного тексту.

Розроблено концептуальну схему дослідження міста як культурного тексту. Обґрунтовано необхідність розгляду дискурсивних формацій, представлених політичними, інституціональними, повсякденними та медійними практиками артикуляції. Доведено, що дискурсивні формації створюють когнітивні та комунікативні структури простору міста та беруть участь у формуванні порядку дискурсу міста. Відповідно сформований порядок дискурсу міста здійснює конструктивістський вплив на семантичний та синтагматичний простори міста. Семантичний та синтагматичний простори перманентно пов'язані між собою через складові елементи процесу дискурсивного виробництва такі як денотація, сигніфікація, маніфестація.

Розроблено матрицю аналізу владного дискурсу в міському просторі, що передбачає акцентування уваги на стратегії владного дискурсу, граматологію владного дискурсу, інтенціональність владного дискурсу, ідіоми владного дискурсу та характер їх проекції в дискурсивних стратегіях основних суб'єктів виробництва дискурсу влади в міському просторі.

Здійснено концептуалізацію поняття «місто» в категоріях дискурсивно-конструктивістського, соціокультурного та семіотичного підходів, що дозволило розширити межі аналізу міського простору за рахунок включення у фокус дослідницьких інтенцій категорій «семантичний простір міста», «дискурсивний простір міста», «синтагматичний простір міста».

Визначено специфіку (де)конструювання публічних та приватних просторів міста, внаслідок чого зафіксовано перехід від класичних характеристик публічних просторів до виникнення гібридних форм в синтагматичному просторі міста та дисперсності тексту міста в категоріях приватне/публічне.

Виявлено зміни семантики соціоісторичних кодів «радянського /пострадянського/ українського» у просторі сучасного українського міста, візуально відображених в архітектурних об'єктах та інших міських ландшафтах та зафіксовано специфіку «рухливості» архітектурних форм як маркера конверсії соціоісторичних умов існування міста.

Ключові слова: місто, міський простір, соціокультурний підхід, семантичний простір міста, синтагматичний простір міста, текст міста, урбаністична соціологія, архітектурний ландшафт, дискурсивні формації міста, топоніми, публічний/приватний простір міста, локальні спільноти, міська повсякденність, міська ідентичність.

АННОТАЦИЯ

Михно Н. К. Город как культурный текст: особенности семантики и синтагматики городского пространства. – Монография.

Диссертация на соискание ученой степени доктора социологических наук по специальности 22.00.01 – теория и история социологии. – Харьковский национальный университет имени В. Н. Каразина Министерства образования и науки Украины, Харьков, 2020.

В диссертации выявлены характерные особенности дискурсивного конструирования семантико-синтагматического пространства города с учетом влияния социокультурных и социоисторических фреймов на производство дискурсивных формаций города как культурного текста.

Разработана концептуальная схема исследования города как культурного текста. Обоснована необходимость рассмотрения дискурсивных формаций, которые представлены политическими, институциональными, повседневными и медийными практиками артикуляции. Доказано, что дискурсивные формации создают когнитивные и коммуникативные структуры пространства города и участвуют в формировании порядка дискурса города. Соответственно сложившийся порядок дискурса города осуществляет конструктивистское влияние на семантическое и синтагматическое пространства города. Семантическое и синтагматическое пространства перманентно связаны между собой через составляющие элементы процесса дискурсивного производства, такие как денотация, сигнификация, манифестация.

Разработана матрица анализа властного дискурса в городском пространстве, которая предполагает акцентирование внимания на стратегии властного дискурса, грамматику властного дискурса, интенциональность властного дискурса, идиомы властного дискурса и характер их проекции в дискурсивных стратегиях основных субъектов производства дискурса власти в городском пространстве.

Осуществлена концептуализация понятия «город» в категориях дискурсивно-конструктивистского, социокультурного и семиотического подходов, что позволило расширить границы анализа городского пространства за счет включения в фокус исследовательских интенций категорий «семантическое пространство города», «дискурсивное пространство города», «синтагматическое пространство города».

Определена специфика (де)конструкции публичных и частных пространств города, в результате чего зафиксировано переход от классических характеристик публичных пространств к возникновению гибридных форм в синтагматическом пространстве города и дисперсности текста города в категориях частное/публичное.

Выявлены изменения семантики социоисторичних кодов «советского/постсоветского/украинского» в пространстве современного украинского города, визуально отраженных в архитектурных объектах и других городских ландшафтах, а также зафиксировано специфику «подвижности» архитектурных форм как маркера конверсии социоисторичних условий существования города.

Ключевые слова: город, городское пространство, социокультурный подход, семантическое пространство города, синтагматическое пространство города, текст города, урбанистическая социология, архитектурный ландшафт, дискурсивные формации города, топонимы, публичное/частное пространство города, локальные сообщества, городская повседневность, городская идентичность.

ABSTRACT

Mikhno N. K. City as a cultural text: features of semantics and syntagmatics of urban space. - Monography.

Thesis for the Doctor's degree in Sociology by speciality 22.00.01 – Theory and History of Sociology. – V. N. Karazin Kharkiv National University, Ministry of Education and Science of Ukraine, Kharkiv, 2020.

The characteristic features of the discursive construction of the semantic-syntagmatic urban area and the influence of socio-cultural and socio-historical frames on the production of the city's discursive formations as a cultural text are identified in the thesis.

A conceptual scheme for the study of the city as a cultural text has been developed. It is proposed to consider the discursive formations which are presented by political, institutional, everyday and media practices of articulation. It is shown that discursive formations create cognitive and communicative structures of the urban area and participate in the formation of the order of the city's discourse. Accordingly, the established order of the city's discourse exerts a constructivist influence on the semantic and syntagmatic urban area. Semantic and syntagmatic areas are permanently interconnected through the constituent elements of the process of discursive production, such as denotation, signification and manifestation.

A matrix for the analysis of governmental discourse in the urban area has been created. This involves the strategies of governmental discourse, the grammatology of governmental discourse, the intentionality of governmental discourse, the idiom of governmental discourse and the nature of their projection in the discursive strategies

of the main subjects in the production of the governmental discourse in the urban area.

Since certain characteristics of the power institute indicate such a property, which implies the obligatory implementation by the holders of power of a number of communicative acts, provided that these communicative acts cannot be done by anyone other than the representatives of the power, therefore the attention is actualized just in political perspective. Appealing to the analysis of political discourse in the urban area involved appealing to such categories of analysis as cultural mechanisms of nomination, classification, legitimation and naturalization. A discourse analysis of individual texts of the political discourse of the authorities has been carried out for identification of the structural components of the power discourse in the city by fixing the substantive features of the discursive formations of the city in the political practices of articulation in order to obtain empirical confirmation of the proposed theoretical constructs.

The concept of «city» has been conceptualized in the categories of discursive-constructivist, sociocultural and semiotic approaches making it possible to expand the frames of urban area analysis by including the categories such as «semantic urban area», «discursive urban area», «syntagmatic urban area» in the focus of research intentions. The syntagmatics of urban space – the organization of the city space by physical objects, the order of placement and the combination of which, at the level with semantic content, determinates the specifics of the text of the city. The semantics of urban space is represented by a meaningful filling of discursive strategies, symbols and signs that exist in the city space. The paradigmatics of urban space must be perceived through the prism of analysis of the city's discursive formations.

The specificity of (de)construction of public and private urban areas has been determined. As a result, the transition from the classical characteristics of public areas to the emergence of hybrid forms in the syntagmatic areas of the city and the dispersion of the city's text in the categories «private / public» has been recorded.

Changes in the semantics of sociohistorical codes «Soviet / Post-Soviet / Ukrainian» are identified in the area of a modern Ukrainian city, which are visually reflected in architectural objects and other urban landscapes. Also, the specifics of architectural form «mobility» as a marker of the socio-historical conditional conversion of the city's existence are recorded.

Key words: city, urban area, semantic city area, sociocultural approach, syntagmatic city area, city text, urban sociology, architectural landscape, city discursive formations, toponyms, public / private city area, local communities, urban everyday life, urban identity.

Відповідальний за випуск
доктор соціологічних наук, професор
Бакіров Віль Савбанович

Формат 60x84/16. Ум. друк. арк. 1.9. Тир. 100 прим. Зам. № 197-20.
Підписано до друку 07.08.2020. Папір офсетний.

Надруковано з макету замовника у ФОП Бровін О.В.
61022, м. Харків, вул. Трінклера, 2, корп.1, к.19. Т. (057) 758-01-08, (066) 822-71-30
Свідоцтво про внесення суб'єкта до Державного реєстру
видавців та виготовників видавничої продукції серія ДК 3587 від 23.09.09 р.